

SOCIAAL GEËNGAGEERD EN ONGEHUWD

Sociale werksters in Vlaanderen in de jaren 1920-1930

RIA CHRISTENS*

KWEZELACHTIG, GEFRUSTREERD, SCHRAAP- EN BEDILZUCHTIG, TIRANNIEK NOEMDE DE VLAAMSE NATURALISTISCHE AUTEUR CYRIEL BUYSSE HEN ¹. *DE TANTES, HET 'EZELKEN'* EN *HET LEVEN VAN ROZEKE VAN DALEN*, MET ONGEHUWDE VROUWENFIGUREN IN DE HOOFDROL, BEHOORDEN IN DE TUSSENOORLOGSE PERIODE TOT DE MEEST GELEZEN VERHALEN UIT ZIJN OEUVE. MAAR, HOE WAARHEIDSGETROUW WAS HET BEELD VAN ONGEHUWDE VROUWEN IN DE GESCHETSTE PROFIELEN? DEZELFDE VRAAG KAN GESTELD WORDEN BIJ HET MORALISEREND VERTOOG VAN BEPAALDE MANNELIJKE GEESTELIJKEN EN KATHOLIEKE ARTSEN IN DEZELFDE PERIODE. DIT ARTIKEL WIL DE AANDACHT VESTIGEN OP KATHOLIEKE VROUWEN DIE ZICH IN DE TUSSENOORLOGSE PERIODE SOCIAAL ENGAGEERDEN BUITEN DE KLOOSTERMUREN. KATHOLIEKE AUTEURS NOEMDEN HEN 'SOCIALE WERKSTERS'. BIJ WIJZE VAN VERKENNING WORDEN, MEDE AAN DE HAND VAN DRIE PORTRETTEEN, HUN ROL, ACTIVITEIT EN LEVENSWIJZE BELICHT ².

I. Rol : vrouwelijke leiding

Jeanne Caroline Marie Hellemans ³ (1879-1962) werd op 16 augustus 1879 geboren in een welstellende familie in Vilvoorde. Bij de aanstelling van haar vader tot voorzitter van de Rechtbank van Eerste Aanleg in Mechelen, verhuisde zij met haar ouders naar deze stad. Hellemans had intussen een typische burgerlijke opvoeding genoten aan diverse buitenlandse kostscholen. Maar zij betoonde als ongehuwde jonge vrouw meer en meer belangstelling voor de sociale noden van de arbeidersmeisjes en -vrouwen in de stad. Zij volgde samen met Maria De Preter in 1910-1911 de sociale studiedagen voor vrouwen in Antwerpen en Herentals ⁴. Zij richtten in 1914 naar Antwerps voorbeeld een stedelijk vrouwensecretariaat op in Mechelen ⁵. Dat hield zich onder meer bezig met de uitbouw van opleidingen voor arbeidersmeisjes : “Het werk heeft voor doel

1 PASCALE DE LANGE, *De vrouwenfiguren in het werk van Cyriel Buysse, in Tantes, 't Ezelken, Het leven van Rozeke van Dalen*, licentiaatsverhandeling RUG, 1993.

2 Over de lacune inzake het historisch onderzoek rond vrouw en religie in België zie RIA CHRISTENS, “Verkend verleden. Een kritisch overzicht van de vrouwengeschiedenis 19de-20ste eeuw in België”, in *BTNG*, 1997 (27), p. 21.

3 Zij overleed op 11 juni 1962 in Mechelen. KATELIJNE VERMANDERE, *Verbond der katholieke Vlaamse Verpleegsters en Vroedvrouwen. Ontstaan en groei van 1919-1969*, onuitgegeven studie, (NVKVV, Brussel, 1987), p. 7; *Verbond der Katholieke Vlaamse Verpleegsters*, jg. 1 (1945), nr. 1, p. 2; jrg. 4 (1948) nr. 4-5, p. 14-15; KADOC, *Fonds ASCSVW*, 18-20; *Fonds NVKVV*, 219; ILSE GESQUIERE e.a. (ELIANE GUBIN & LEEN VAN MOLLE, dir.), *Tien vrouwen in de politiek. De gemeenteraadsverkiezingen van 1921*. Brussel, 1994, p. 198; *Ons Volk Ontwaakt*, 18.VIII.1921.

4 “Sociale studiedagen voor vrouwen 7 en 8 augustus 1911”, in *De Lelie*, sept. 1911, nr. 1, 21-23; *De Gids op Sociaal Gebied*, 1911 (X), p. 429 en 651.

5 Die oprichting werd voorafgegaan door een paar weken stage op het Antwerpse vrouwensecretariaat. Nota [Maria De Preter], s.d. (KADOC, *Fonds ACW-Mechelen*, nr. 6, “Kristelijke sociale vrouwenwerken in het arrondissement Mechelen”).

jonge leermeisjes te plaatsen bij meesteressen, om degelijk een stiel aan te leren, lessen te volgen en na drie jaar een proef af te leggen”⁶.

Hellemans liet bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog de sociale vrouwenwerking in handen van Maria De Preter. Zij week uit naar Engeland en ging er in op een oproep van het Rode Kruis om zich als verpleegster te melden. Na een opleiding werd ze verpleegster in het Belgisch militair ziekenhuis Petit Fort Philippe in Calais. Na de oorlog maakte Hellemans haar opgedane ervaringen te nutte. Ze richtte in het OLV-gasthuis van Mechelen cursussen verpleegkunde in, waartoe ook leken werden toegelaten. Zij stichtte in 1921, met de goedkeuring van kardinaal Mercier, de verpleegstersschool Sint-Elisabeth die in Mechelen werd ondergebracht in een huis dat toebehoorde aan de familie Hellemans. In 1922 werd Hellemans aangesteld als eerste voorzitter van het Nationale Verbond der Belgische Verpleegsters. In die hoedanigheid woonde ze de internationale congressen van de verpleegsterbeweging bij in Helsinki (1925), Washington (1929) en Parijs (1933).

Na de Eerste Wereldoorlog werd ze ook opnieuw buiten het domein van de verpleegkunde actief in de katholieke vrouwenbeweging. Zij was een tijdlang dekaan afgevaardigde van de Constance-Teichmannbond in Mechelen. De toekenning van het gemeentelijk stemrecht voor vrouwen vormde de aanzet tot Hellemans politieke loopbaan. Ze werd van 1921 tot 1932 gemeenteraadslid en was een tijdlang ook waarnemend schepen van Burgerlijke Stand van Mechelen. Hellemans deed intussen belangrijke inspanningen om de katholieke lekenverpleegsters in Vlaanderen te organiseren. Ze was mede-inrichtster van de sociale studiedagen voor katholieke ziekenverpleegsters in Brussel en werd voorzitter van het Actiecomité der Katholieke verpleegsters. Zij werd in 1937 de eerste voorzitter van het Verbond der Katholieke Vlaamse Verpleegsters.

Léon Delsinne (1882-1971), journalist bij het socialistische dagblad *Le Peuple* en sedert 1922 directeur van de socialistische arbeidershogeschool, vergeleek in 1927 in een artikel in *Le Peuple* de christelijke en de socialistische vrouwenbeweging. Hij meende dat de optie voor een afzonderlijke werking met een exclusief vrouwelijke leiding een belangrijke organisatorische troef was aan katholieke zijde⁷. Delsinne nam daarbij vooral de arbeidersvrouwenbeweging onder de loep. Die profileerde zich volgens hem met een aparte structuur en een onafhankelijk financieel statuut: “*L'une est que*

6 Getuigenis Maria De Preter, 1952 (KADOC, *Fonds ACW-Mechelen*, nr. 6; KADOC, *Fonds CSVW*, 25). Over het ontstaan van de christelijke sociale vrouwenwerking als een specifiek antwoord op de sociale problematiek van arbeidersvrouwen en -meisjes in de stedelijke centra Brussel, Gent en Antwerpen vóór de Eerste Wereldoorlog zie ANTOON OSAER e.a., “De christelijke arbeidersvrouwenbeweging”, in E. GERARD, *De christelijke arbeidersbeweging in België*, (KADOC-studies, XI), Leuven, 1992, dl. 2, p. 317-330.

7 LÉON DELSINNE, “Deux mouvements féminins. Le socialiste et le chrétien. Un parallèle qui comporte un enseignement”, in *Le Peuple*, 28.V.1927.

- Groepsfoto naar aanleiding van de studiedagen voor katholieke verpleegsters 28 juni 1928-2 juli 1928 in Brussel. Centraal op de foto staan de inrichtsters Maria Baers en Jeanne Hellemans.
(Foto KADOC, Leuven)

le premier (le mouvement féminin catholique) est dirigé exclusivement par des femmes : qu'il est absolument indépendant du mouvement ouvrier chrétien et du parti catholique tant pour son statut financier que pour son organisation interne". Aan socialistische zijde was er volgens de auteur daarentegen een verwevenheid tussen de vrouwen- en de mannenorganisaties van de top tot aan de basis. Delsinne noemde het tekenend dat slechts 11 van de 29 secretarissen-generaal van de arrondissementale federaties van de socialistische partij in hun verslagen melding maakten van het aantal vrouwelijke leden in hun rangen.

De opvatting dat vrouwen verantwoordelijkheid moesten opnemen voor hun seksegenoten was niet nieuw, maar ging terug tot vóór de Eerste Wereldoorlog en had haar wortels in de Eerste Feministische Golf. Denise Keymolen wees er reeds op dat het differentiedenken het algemene denkkader was waarbinnen de vroege vrouwenactie in België gestalte kreeg. Dat verschildenken werd door de katholieke vrouwenbeweging naar de eigen christelijke ideologie vertaald. Man en vrouw waren gelijk in hun aanschijn voor god. Ze hadden dezelfde plichten op zedelijk vlak (tegen de dubbele moraal) en op sociaal vlak (tegen de dubbele dagtaak). Maar ze waren geschapen als man en vrouw en hadden dus een eigen opdracht als mens te vervullen, die weliswaar gelijke

maatschappelijke waardering verdiende (het zogenaamde gelijkwaardigheidsdenken)⁸. De christelijke solidariteit kreeg in het licht van dit gedifferentieerde man/vrouw-beeld een seksespecifieke invulling. Maria Baers riep de vrouwen van de begoede stand in 1911 op tot “moeder- en zusterlijken omgang met onvermogen en verdrukte zusters”⁹.

Het differentiedenken werd aan katholieke zijde nog vóór de Eerste Wereldoorlog in zijn zuivere vorm als structurerend principe toegepast. Het belangrijkste voorbeeld hiervan in Vlaanderen was de Constance-Teichmannbond die in 1910 werd opgericht in Antwerpen op initiatief van Marie-Elisabeth Belpaire (1853-1948). De bond wilde een algemene vrouwenorganisatie tot stand brengen voor het Vlaamse landsgedeelte die katholieke vrouwenorganisaties met een sociaal doel zou helpen oprichten: vrouwengilden en boerinnengilden, studiekringen van sociale en apologetische aard, werken van onderlinge bijstand¹⁰. Hij beoogde een coördinerende rol te vervullen door de samenwerking tussen deze verenigingen te bevorderen en leidsters te rekruteren en te vormen. De Constance-Teichmannbond onderschreef het christelijk feministisch programma van Louise Van den Plas (1877-1968)¹¹ en stelde onderwijs en vorming in zijn werking centraal.

Een katholieke hergroepering op basis van het standsdenken doorkruiste onmiddellijk na de Eerste Wereldoorlog de zuivere organisatorische toepassing van het differentiedenken. Voor- en tegenstandsters van een inschakeling in de standsorganisaties voerden in de periode 1919-1921 verhitte discussies over wat zij aanvoelden als een pragmatische versus een principiële keuze¹². Vrouwen hadden andere behoeften dan mannen - zo luidde de principiële opvatting - die best gelenigd werden via een volledig gescheiden aanbod onder de leiding van vrouwen. Vooral de jongere generatie leidsters

8 JUUL KAREL JANSSENS, *Handboek voor vrouwenbeweging, Algemeen Verbond der Vrouwenstudiekringen*, Antwerpen, 1920, p. 15-16.

9 MARIA BAERS, *De plicht der meer gegoeden en ontwikkelden tot socialen arbeid*. Brochure Vrouwenbond Constance Teichmann, reeks 3, Antwerpen, 1911, p. 11.

10 Volgens Lutgarde Govaerts was hij niet zozeer een voortzetting van de Landsbond voor maatschappelijke werken voor vrouwen, die in 1906 als eerste coördinerende mechanisme tot stand kwam, maar veeleer een Vlaamse hervatting van de *Ligue des femmes chrétiennes de Belgique* die eind 1907 werd opgericht. LUTGARDE GOVAERTS, *Marie Elisabeth Belpaire (1853-1914) en haar inzet voor het katholiek onderwijs tot 1914*, licentiaatsverhandeling KULeuven, 1993, p. 122-127.

11 *Le Féminisme Chrétien de Belgique* van Louise Van den Plas stelde zich tot doel de strijd voor individuele vrouwenrechten te verzoenen met de voorschriften van de katholieke kerk, bijvoorbeeld inzake de maritale macht binnen het huwelijk. De vereniging profileerde zich in haar concrete acties in de eerste plaats als een rechtenbeweging en had daarbij de vrouw uit de katholieke burgerlijke middenklasse voor ogen. PAUL GERIN, “Louise Van den Plas et les débuts du Féminisme chrétien de Belgique”, in *BTNG*, 1969 (I), p. 254-275; DENISE KEYMOLEN, “Van den Plas, Louise, Marie, Joséphine”, in *Nouvelle biographie nationale*, I, Brussel, 1988, p. 339-343.

12 FLORIS PRIMS, “De betekenis van standsorganisatie”, in *De Gids*, 1921 (I), p. 77; LENA NUYENS-DE ROOVER, “Standsorganisatie en vrouwenbeweging”, in *Omhoog*, maart 1921 (IX) nr. 3, p. 75-81.

was van oordeel dat het zich inschakelen binnen de standsgrenzen ook strategische voordelen kon bieden. De standsorganisaties waarbinnen de katholieke vrouwen zouden opereren, konden bijvoorbeeld een dam opwerpen tegen de sterke bemoeienissen vanwege het episcopaat op dat ogenblik. Zij garandeerden het behoud van een relatief autonoom bestuurlijk statuut, mits de respectievelijke vrouwenorganisaties voldoende jonge vrouwen konden inzetten op het gewestelijke en het plaatselijke niveau waar de parochiale clerus nadrukkelijk aanwezig was.

De doorvoering van het differentiedenken als ‘sub-organiserend’ principe binnen de bestaande standsorganisaties stond of viel met de beschikbaarheid op korte termijn van een voldoende talrijk en relatief homogeen gevormd vrouwelijk kader¹³. Een intensieve vormingsactiviteit werd vooral tijdens de oorlogsjaren ontplooid. Deze buitengewone activiteit verliep gelijktijdig met de inhaalbeweging die zich op dat ogenblik binnen het katholieke meisjesonderwijs voltrok. Katholieke hoogleraren waren wegens de tijdelijke sluiting van de universiteiten beschikbaar en vonden een bijverdienste door het geven van cursussen aan jonge onderwijzende vrouwelijke leken en religieuzen. Zij gaven in verschillende instellingen de officieuze start van wat later een volwaardige regentaatsopleiding voor meisjes werd. Dezelfde samenwerkingsmethode werd toegepast in het sociale werk. Het Algemeen Secretariaat der Christene Vrouwenvakverenigingen (ASCVV) in Brussel richtte vanaf 1916 jaarlijks een leergang in van zes weken voor de vorming van de eerste sociale werksters. Het was geen enkel probleem om leraren en professoren bereid te vinden te doceren voor een al even gewillig vrouwelijk publiek, dat tijdelijk de plaats innam van de mannelijke dienstplichtigen. Maria De Preter getuigde hoe zij die leergangen ging bijwonen, uitgerust met het doorgangsbewijs van “*Lehrerin für die arme Leute*”¹⁴. In het kader van dit vrouwensecretariaat, in 1919 verruimd tot het Algemeen Secretariaat der Christelijke Sociale Vrouwenwerken (ASCSVW), kwam in 1921 de permanente driejarige opleiding tot stand met de oprichting van de Katholieke Sociale Normaalschool.

Aan socialistische zijde werd het ontbreken van zowel een overkoepelend secretariaat als een eigen instelling voor kadervorming van vrouwelijke militanten betreurd¹⁵. Het Algemeen Secretariaat der Christelijke Sociale Vrouwenwerken zag er aan katholieke zijde op toe dat de vorming in de gewestelijke sociale scholen voor vrouwen zich inzake programma aan het nationale model spiegelde. Via nationaal georganiseerde studiedagen werd zelfs gepoogd richting te geven aan de plaatselijk georganiseerde sociale studiekringen voor vrouwen¹⁶. Het belang van aparte vrouwenstudiekringen was al in

13 LENA NUYENS-DE ROOVER, “Standsorganisatie en vrouwenbeweging”, in *Omhoog*, 1921 (IX) nr. 3, p. 75-81.

14 Nota [Maria De Preter], s.d. (KADOC, *Fonds ACW-Mechelen*, nr. 6).

15 DENISE DE WEERDT (ed.), *De dochters van Marianne : 75 jaar SVV*, Gent, 1997, p. 34; ELIANE GUBIN & LEEN VAN MOLLE, *Vrouw en politiek in België*, Tielt, 1998, p. 152-153.

16 Verslagboek van de sociale studiekring Mechelen, 1916-1918 (KADOC, *Fonds ACW-Mechelen*, nr. 161).

- Jeanne Elschoot (links vooraan) als lid van de Belgische afvaardiging op het congres van het Internationaal Christelijk Vakverbond in Innsbrück in juni 1922.
(Foto KADOC, Leuven)

1913, naar aanleiding van het tweede congres van Vlaamse studiekringen, onderstreept : “De vrouwenbeweging wordt een macht. We moeten haar in het goed spoor houden door goede en bekwame leidsters voor te bereiden, door meer ontwikkeling te brengen aan al de vrouwen. Dan hoeven we niet bang te zijn door de vrouw hare politieke rechten te zien uitoefenen”¹⁷. Toekomstige leidsters van zowel de boerinnen- als de arbeidersvrouwenbeweging doorliepen hier hun eerste sociale opleiding.

II. Activiteit : de sociale vrouwenbeweging als hefboom

Jeanne Catherine Elsocht (1898-1981) werd op 22 oktober 1898 geboren in Ruisbroek¹⁸. Zij kwam tijdens de Eerste Wereldoorlog in aanraking met de christelijke sociale vrouwenwerken, meer bepaald met het in 1912 opgerichte Algemeen Secretariaat van Christene Vrouwenverenigingen (ASCVV), de syndicale voorloper van het eerder genoemde Algemeen Secretariaat van Christelijke Sociale Vrouwenwerken. Dit secretariaat was gevestigd in Brussel en had een Vlaamse en een Waalse vleugel. De organisatie had als doel vrouwelijke vakverenigingen op te richten en te overkoepelen. Maar de Vlaamse vleugel verlegde tijdens de oorlog de klemtoon van het syndicale naar het

¹⁷ *Verslag van het tweede congres van Vlaamse studiekringen, Brussel, 12.8.1913*, Brugge, s.d., p. 13.

¹⁸ Zij overleed op 14 oktober 1981 in Halle. ANNIE DE DECKER, *Vormingswerk in vrouwenhanden*, deel 1, p. 114; KADOC, *Fonds ASCSVW*, 25; gegevens burgerlijke stand stad Halle.

educatieve en trok de kadervorming van de leidsters naar zich toe. Elsocht nam deel aan de sociale studiedagen onder leiding van Maria Baers (1883-1957), die op dat ogenblik de Nederlandstalige secretaresse van het ASCVV was : “EH Vereyken, de toenmalige onderpastoor kreeg een uitnodiging om enkele jonge sociaal voelende meisjes te sturen naar een studieweek...” Elsocht sloot vervolgens aan bij de sociale studiekering die in haar thuisgemeente werd opgericht : “Mijn ouders verzetten zich tegen mijn aansluiting. EH Vereycken bleef echter aandringen en tenslotte won hij het pleit. Ik was blij omdat ik er een middel in zag om in oorlogstijd, toen de gelegenheden tot algemene ontwikkeling erg beperkt waren, toch wat interessants bij te leren en mijn verlangen tot meer sociaal contact te voldoen”.

Elsocht zette haar sociale opleiding na de oorlog verder. Ze was vanaf 1919 lid van de Brusselse sociale studiekering De Graankorrel en behoorde tot de eerste lichter die in 1922 het diploma behaalde van sociaal assistente aan de Katholieke Sociale Normalschool voor Vrouwen. Intussen was de jonge vrouw reeds zelf actief in de syndicale werking als ‘propagandiste’ van de Christelijke Centrale voor Kantwerksters. Ze werd afgevaardigd in het bestuur van het Algemeen Christelijk Vakverbond (ACV) en nam in die hoedanigheid deel aan de congressen van het Internationaal Christelijk Vakverbond (ICV) in 1922 in Innsbrück en in 1924 in Antwerpen. Maar het rondreizend bestaan als propagandiste was voor de jonge Elsocht te slopend. In 1925 trok ze zich wegens gezondheidsredenen terug uit de nationale werking. Ze vestigde zich in Halle, waar ze zich toelegde op de plaatselijke sociale vrouwenactie. Na de Tweede Wereldoorlog werd ze, zoals Hellemans, politiek actief als gemeenteraadslid en schepen voor de CVP in Halle ¹⁹.

De katholieke vrouwenorganisaties werden, na een aanzet tot één algemene en overkoepelende katholieke vrouwenbeweging vóór 1914, uitgebouwd volgens het principe van de standsorganisatie. Nationale structuren overkoepelden in de beide landsgedeelten de boerinnengilden (Boerinnenbond, later KVLV) en de arbeidersvrouwengilden (Nationaal Verbond van Vrouwengilden, later KAV aan Vlaamse zijde en *Ligues ouvrières féminines chrétiennes*, LOFC aan Waalse zijde). Ze groepeerden aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog zo’n 350.000 leden maar hadden hun zwaartepunt duidelijk in het Vlaamse landsgedeelte. Ruim 120.000 vrouwen waren in 1939 in Vlaanderen lid van de vrouwengilde en nog eens meer dan 95.000 van de Boerinnenbond. De grote katholieke vrouwenorganisaties hadden beide hun pendant in de jeugdbeweging voor meisjes (BJB, VKAJ) die ook volgens standen georganiseerd werd. Kleinere verenigingen voor vrouwelijke bedienden, verpleegsters en vroedvrouwen, maatschappelijke werksters alsook universitair gevormde vrouwen namen binnen de zuil

¹⁹ Zij was gemeenteraadslid en schepen van 1947 tot 1964 met als bevoegdheid Sociale Werken (COO, rusthuizen, mutualiteiten, goedkope woningen, werkloosheid...).

vooral de permanente vorming van hun doelgroep waar²⁰. De optie voor een exclusief vrouwelijke leiding binnen die organisaties fungeerde als een hefboom die een ruim werkgebied voor vrouwen opende. “Om dit doelmatig te bewerken zullen de wegen niet uiteenlopend maar naast elkander aangelegd worden en de vrouwenverenigingen zullen zich moeten aanpassen aan deze modaliteit. Ze zullen eenheid van streven en doel bewaren, onderling, die de inwendige kracht hunner werking zal uitmaken...”²¹.

Gemeenzaam werden deze functies omschreven als sociaal werk. Het begrip ‘sociale werkster’ was een verzamelterm. Hij was ontleend aan het Engels en werd enger of ruimer geïnterpreteerd al naargelang er gerefereerd werd naar de specifieke opleiding of het brede werkterrein²². In 1922 studeerde in België de eerste lichte vrouwen af aan de Katholieke Sociale Normalschool voor vrouwen²³. Het werkterrein van de sociale werksters in Vlaanderen was op dat ogenblik al in volle ontwikkeling: vrouwen werden beroepshalve op nationaal en gewestelijk niveau ingeschakeld als kaders in de vrouwenbeweging en de vrouwelijke jeugdbeweging; ze namen op vrijwillige basis een sociaal engagement op als onderwijzeres in de vierde graad voor meisjes, in de boerinnengilde, of in de boerinnenjeugd afdeling, ze namen een sociale verantwoordelijkheid op ten aanzien van vrouwen als verpleegster in een katholieke kraaminrichting, als wijkverpleegster in de vrije raadplegingen, de prenatale en perinatale zorgverstrekking. De schotten tussen deze verschillende vormen van sociaal werk waren in deze periode niet hoog opgetrokken en overstappen werden zelfs als bevruchtend ervaren: “de talentvolle juffrouw Nobels heeft met buitengewone toewijding de leiding waargenomen [VKAJ-Mechelen] totdat zij als bestuurster van de provinciale vroedvrouwschool werd aangesteld, waar ze later veel oud-kajotsters als jonge moeders kon helpen en bijstaan in de grootste momenten van het vrouwenleven”²⁴.

Opvallend is dat ook vrouwen voor het sociale werk werden gerekruteerd die reeds ‘een sociaal ambt’ uitoefenden, bijvoorbeeld als onderwijzeres, verpleegster of vroedvrouw. Zij werkten samen met de speciaal opgeleide sociale werksters en verrichtten soms identieke taken. In de mate van het mogelijke werden zij via cursussen voor het sociale

20 Zie voor een overzicht MARIA BAERS, “Vrouwenbeweging”, in *De Katholieke Encyclopedie*, dl. 23, Amsterdam, 1938, p. 708-719.

21 NUYENS-DE ROOVER, “Standorganisatie en vrouwenbeweging”, p. 75-81.

22 In Frankrijk werd achtereenvolgens gesproken van *infirmières-visiteuses* en van *assistantes sociales*. YVONNE KNIBIEHLER, *Nous, les assistantes sociales. Naissance d'une profession : trente ans de souvenirs 1930-1960*, Parijs, 1980; recenter wordt ingegaan op vrouwen in het sociale werk in Frankrijk in “Aux origines du service social professionnel : quelques figures féminines”, in *Vie Sociale*, 1993, speciaal nummer, p. 3-4; SHANE REYNOLDS, *France between the wars. Gender and politics*, Londen, 1996. RONALD G. WALTON, *Women in social work*, Londen, 1975; DOCKX EN SPAAN, “Maatschappelijk werk(st)er”, in *De Katholieke Encyclopedie*, dl. 17, Antwerpen, 1953, p. 22-23.

23 MARIA WOUTERS, “Maatschappelijk dienstbetoon. België”, in *Katholieke Encyclopedie voor Opvoeding en Onderwijs*, ... p. 1-4.

24 Nota [Maria De Preter] (KADOC, *Fonds ACW-Mechelen*, nr. 6).

CONSTITUON: BEKEND VERBOD-REKED

van 1891

Verbond. N. N. KRUSSEL

ALPHONSE VERBOD-REKED

**Cursus voor maatschappelijke verpleging tot medewerking aan
de Katholiek Sociale Vrouwenactie
van 1 tot 18 Juli 1931.**

Kennis is 1927 verpleegsters en onderwijzeressen in een intensieve vorming van sociale
lezing van de Katholiek Sociale Vrouwenactie.

In de cursus staan verschillende maatschappelijke problemen van de maatschappelijke praktijk van de
vandaag, die tot nog toe de gelegenheid hebben om kennis van de Katholiek Sociale Vrouwen
in te nemen.

Voor alle maatschappelijke problemen worden maatschappelijke problemen van de lezing
van de lezing van de maatschappelijke problemen van de maatschappelijke praktijk van de

Voor al de maatschappelijke problemen van de maatschappelijke praktijk van de maatschappelijke
vandaag, die tot nog toe de gelegenheid hebben om kennis van de Katholiek Sociale Vrouwen
in te nemen.

Wij zullen hieraan een bijdrage leveren tot de maatschappelijke praktijk van de maatschappelijke

Wij zullen hieraan een bijdrage leveren tot de maatschappelijke praktijk van de maatschappelijke

De maatschappelijke praktijk van de maatschappelijke

M. KAPPEL - L. DE KLERCK

De maatschappelijke praktijk van de maatschappelijke praktijk van de maatschappelijke

Vorming van de maatschappelijke praktijk van de maatschappelijke praktijk van de maatschappelijke

Vorming van de maatschappelijke praktijk van de maatschappelijke praktijk van de maatschappelijke

TOELIJDINGEN

1931-1932

De maatschappelijke praktijk van de maatschappelijke

15 fl.

De maatschappelijke praktijk van de maatschappelijke

15 fl.

De maatschappelijke praktijk van de maatschappelijke

15 fl.

De maatschappelijke praktijk van de maatschappelijke praktijk van de maatschappelijke
Praktijk van de maatschappelijke praktijk van de maatschappelijke praktijk van de maatschappelijke

- De sociale cursussen voor verpleegsters en onderwijzeressen werden vanaf 1929 samengevoegd tot een tweejaarlijkse cursus intensieve vorming.
(Archief KADOC, Leuven)

werk bijgeschoold. Sociale cursussen voor onderwijzeressen werden reeds vanaf 1916 jaarlijks met succes gegeven tijdens de vakantieperiode. Een gelijkaardig initiatief voor katholieke verpleegsters kende in de jaren 1920 iets minder succes. Onderwijzeressen met een verantwoordelijkheid in de plaatselijke afdelingen stroomden in de VKAJ door tot vrijgestelde op het gewestelijke en het nationale niveau. In het begin van de jaren 1930 had 40% van de gewestelijke propagandisten in de beweging een opleiding als onderwijzeres genoten²⁵. Onderwijzeressen waren ook de uitverkoren figuren om in de landelijke parochies boerinnenjeugdafdelingen op te starten en feitelijk in handen te nemen. VKAJ deed voor haar schoolverlatersactie intensief beroep op de medewerking van onderwijzeressen²⁶. Deze vrouwen beschikten door de celibaatsvereiste die aan hen werd gesteld, over voldoende vrije tijd om zich sociaal te engageren. Spreken in het openbaar en andere functievereisten die aan een leidinggevende sociale activiteit waren verbonden, stelden voor hen geen probleem. Bovendien hadden deze vrouwen een bezoldigde baan, wat een bijkomend vrijwillig engagement toeliet. Afgestudeerden aan een landbouwhuishoudkundig regentaat beschikten daarenboven over een bijkomende technische specialisatie als vormingswerksters voor de boerinnenbeweging.

Kenmerkend voor het semi-professioneel karakter van het sociale werk was ook de bezoldiging. Een groot gedeelte van het sociale werk was niet of slecht vergoed. Daarover bestond overigens vaak een zekere schroom. De baan van opzienster bij de Boerinnenbond en van gewestelijke propagandiste van de vrouwengilden was bezoldigd, maar werd niet erg goed betaald (het zogenaamde ‘apostolaatsloon’). De functie van gewestelijke leidsters in de vrouwelijke jeugdbeweging werd vrijwillig waargenomen. Uiteraard gold dit ook voor het engagement op plaatselijk vlak.

Het ontbreken van een duidelijke beroepsidentiteit gaf aanleiding tot veel dubbelzinnigheid. Had men te maken met een roeping of een beroep? Een traditie van enerzijds liefdadige inzet van vrouwen, anderzijds een totaal en levenslang engagement van religieuze vrouwen speelde de sociale werksters duidelijk parten. Het Nederlandstalig katholiek maandblad *De Lelie*, dat tussen 1909 en 1914 verscheen voor “vrouwen uit de gewone burgerstand”, had aandacht voor de aanwezigheid van vrouwen in sociale ambten die tot dan hoofdzakelijk door vrouwelijke religieuzen werden uitgeoefend²⁷. Een artikel over lekenverpleegsters beklemtoonde het onderscheid tussen een religieuze roeping en de ‘roeping’ voor het vak van verpleegster. Beide stonden volledig los van

25 PETER BRUGGEN, *Een nieuwe jeugd voor een nieuwe wereld. De VKAJ van 1927 tot 1939*, licentiaatsverhandeling KULeuven, 1983, p. 168.

26 LUC BOULANGER, *De jongerenwerking van de KAJ en VKAJ tijdens het interbellum. Schoolverlatersactie, Voorkajot(s)tersdienst en Beroepskeuze (1925-1940)*, licentiaatsverhandeling KULeuven, 1983.

27 ELS FLOUR e.a. (ELIANE GUBIN & LEEN VAN MOLLE, dir.), *Bronnen voor de vrouwengeschiedenis in België. II. Repertorium van de feministische en de vrouwenpers*, Brussel 1994, p. 141-144; JOHANNA WIGMAN, “Der vrouwen maatschappelijk werk”, in *De Lelie*, maart 1911, p. 195-197.

mekaar, zo werd gesteld. Een natuurlijke aanleg, gedrevenheid, kennis en vaardigheid waren nodig om van iemand een goede verpleegster te maken²⁸. Toch werd de idee niet bestreden dat het een 'levenstaak' was, een taak waarin men als vrouw al zijn vrouwelijke eigenschappen ten volle kon aanwenden. Bij het sociale werk lag de klemtoon zo mogelijk nog meer op dat aspect roeping, in de betekenis van een algemene toewijding. Toch was ook daar, zelfs voor plaatselijke leidsters, dezelfde dubbele norm aanwezig. De plaatselijke leidster moest in de eerste plaats "diep godsdienstig en voorbeeldig zijn. Bij diepe godsdienstigheid voege ze een grote naastenliefde". Maar, zo werd toch gesteld, "een zeker graad van ontwikkeling is de leidsters onontbeerlijk. Bij dit alles weze welsprekendheid gevoegd"²⁹. Rezsóhazy drukte het in zijn studie over de christelijke sociale vrouwenwerken zeer idealistisch uit: "*Elle se voue ... ses compagnes, au relèvement du sort des ouvrières. Elle s'attache moins à des personnes, plus à une cause. Sa joie est faite de mouvement, d'apostolat de lutte, de création, d'éducation, de don. Et c'est une joie pleine qui remplit abondamment une destinée*"³⁰. Het sociaal engagement bekleedde in ieder geval een centrale plaats in het leven van deze vrouwen. Het hoge werkritme eiste zelfs geregeld zijn tol. Vooral onder de propagandisten moesten regelmatig vrouwen afhaken omdat ze de zware werkdruk fysiek niet aankonden. Zoiets was bijvoorbeeld het geval voor Elsocht.

Het confessionele discours onder de katholieke sociale leidsters vertoonde een opvallende gelijkenis met de apostolische spiritualiteit in bepaalde actieve vrouwencongregaties op dat ogenblik³¹. De pauselijke oproepen tot deelname aan het apostolaat van de Kerk legitimeerden hun vraag naar nieuwe kandidaat sociale werksters. Deze oproepen werden aan de hand van bijbelse voorbeelden naar de vrouwen kracht bijgezet. De vrouwen moesten zich niet verkijken op een mannelijke Kerk, waarin het ambt vanaf de eerste apostelen in handen van mannen was. "Wij vrouwen behoeven een voorbeeld, dat wij niet bij de mannen zoeken, dat uit ons midden gekomen is, een vrouw gelijk wij - die al de hulpeloosheden heeft ondervonden welke wij ondervonden hebben en die slechts de vrouwen kunnen ondervinden"³². Er werd gerefereerd naar het lijdensverhaal. De mannelijke apostelen lieten Christus een voor een in de steek en vluchtten, dit in tegenstelling tot de vrouwen. Vrouwen beschikten over een bijzondere gave die hen uiteindelijk, - impliciet dus ook in de geschiedenis van de Kerk - beter tot een actieve en onvoorwaardelijke geloofsinzet in staat stelde³³. Maria was het

28 H. J. DAMEN, "Rooms-Katholieken leekeverpleegstersstand", in *De Lelie*, april 1911, p. 229-233.

29 Verslagboek studiekring Mechelen, verslag, 10 januari 1917 (KADOC, *Fonds ACW-Mechelen*, nr. 161).

30 RUDOLF REZSOHAZY, *Histoire de l'action sociale féminine chrétienne en Belgique*, s.d., p. 104.

31 RIA CHRISTENS, *100 jaar Heilig-Hartinstituut annuntiaten Heverlee. Geschiedenis van een school en een congregatie*, Leuven, 1994, p. 177-180.

32 JANSSENS, *Handboek der vrouwenbeweging*, p. 21.

33 MARIA BOON, "Aan al dezen, die doen aan Katholieke Actie", in *Ancilla Domini*, 1931, p. 66-70; *Ancilla 'La femme forte'*, - *Education familiale*, 1939, p. 330-335.

sublieme voorbeeld van een apostolaat als uiting van liefde tot God³⁴. Een religieuze en een vrouwelijke zelfbewuste overtuiging konden probleemloos met elkaar verzoend worden. “De liefde (tot God) moet de harteslag worden van het natuurlijk en boven-natuurlijk solidariteitsgevoel; die liefde moet de krachten van alle welmenende ‘feministen’ binden tot een hefboom, waarmee we de vrouw optillen naar zelfbewustzijn en zelfstandigheid”³⁵.

III. Levenswijze : worstelen met stereotiepen

Maria Johanna Van den Troost³⁶ werd op 28 december 1905 in Turnhout geboren. Na twee jaar middelbaar onderwijs aan het Heilig Graf in Turnhout, werd ze ingeschreven aan de vrije normaalschool van Herentals, een instelling die door lekenjuffrouwen werd geleid. Uit die periode dateert haar engagement in de Katholieke Vlaamse Meisjesbeweging. Van den Troost behaalde er in 1924 het diploma van onderwijzeres. Na haar studies kwam ze terecht in een pensioonaat voor buitenlandse meisjes van de zusters ursulinen in Gierle. Van den Troost gaf er gedurende drie maanden Nederlands aan de Engelse en Deense pensionnaires. De proost van de Belgische Boerinnenbond August Van Olmen was op dat ogenblik - wegens zijn kennis van het Deens - biechtvader in Gierle. Hij leerde Van den Troost bij een van zijn geregelde bezoeken aan de school kennen. Hij deed haar het voorstel om ‘opzienster’ van de Boerinnenbond te worden. Dat betekende dat zij nieuwe afdelingen zou oprichten en de werking van plaatselijke afdelingen zou begeleiden. De omschrijving van de functie sprak de twintigjarige wel aan: “Van de ene parochie naar de andere trekken, zelfstandig werken, ik vond dit gewoon fantastisch”. De proef die zij moest afleggen voor de exclusief mannelijke Hoofdraad van de Boerenbond vormde geen obstakel. De avontuurlijke geest van de jonge dame haalde het op de weerstand van de ouders die dit rondreizend bestaan voor een jong meisje toch maar niks vonden.

Na een korte opleidingsperiode waarin zij een dienstdoende opzienster begeleidde, was Van den Troost vanaf 1924 opzienster in de provincie Antwerpen. Ze had haar vaste stek op de hoofdzetel van de Boerinnenbond in Leuven maar verbleef wel zelfstandig op een kamer in de stad. Op vrijdag en zaterdag verrichtte ze samen met haar collegae opziensters het administratieve werk op het secretariaat van de Boerinnenbond : verslag uitbrengen over de voorbije werkweek, sprekers zoeken voor de afdelingen, pastoors en medewerksters in plaatselijke afdelingen contacteren en een werkschema samenstellen

34 MARIA BAERS, “Maria en het apostolaat der vrouw”, in *Handelingen van het Vlaams Maria-congres te Brussel 8-11 september 1921*, Brussel, 1922.

35 JANSSENS, *Handboek der Vrouwenbeweging*, p. 27.

36 ANNIE LAUWERS, *De boerinnenjeugdorganisatie. Een kind van haar tijd. Ontstaan en groei (1911-1930)*, licentiaatsverhandeling KULeuven, 1985, p. 185-189; p. 195-199; informatie verstrekt door Maria Van den Troost (11 augustus 1997) en door haar dochter zuster Geertrui D’Hoore (10 augustus 1997).

voor de volgende week. Ongeveer één keer per maand was er op vrijdagavond een ‘recollectie’ of bezinning met de andere opziensters onder leiding van de deken van Leuven. De overige dagen - ook zondag - bracht Van den Troost door in het werkgebied Antwerpen. Ze reisde er van de ene parochie naar de andere om nieuwe afdelingen te helpen oprichten en de werking in de plaatselijke afdelingen te begeleiden. Ze deed de verplaatsingen naar haar werkgebied met het openbaar vervoer en toerde ter plaatse met de fiets rond. Ze overnachtte in pastorieën, in katholieke homes en hotelletjes. Omdat ze een opvallend grote overtuigingskracht had, werd ze ook ingeschakeld wanneer elders in het Vlaamse land een plaatselijke gilde moest opgericht worden.

In 1926 begeleidde Van den Troost de eerste bedevaart van de Boerinnenbond naar Lourdes. Het was daar dat zij haar toekomstige echtgenoot leerde kennen, die als arts meereisde met de delegatie. De directie had absoluut geen begrip voor de situatie. Van den Troost zegde met spijt haar functie op, twee maanden vóór ze in augustus 1928 in het huwelijk trad. Van den Troost werd moeder van zes kinderen, verrichtte het secretariaatwerk van haar echtgenoot arts en gooide zich met volle overgave op het vrijwilligerswerk in de woonplaats van het echtpaar in Rekkem. Daar was ze onder meer oprichtster en gedurende 50 jaar voorzitter-secretaris van de vrije raadpleging alsook medestichtster en voorzitter van de plaatselijke KVLV-afdeling.

Het celibaat was in de tussenoorlogse periode voor vrouwen in het sociale werk een onverbiddelijke vereiste. Dit is des te opmerkelijker omdat hetzelfde niet gold voor het aangaan van een politiek engagement aan katholieke zijde. Hoe vrouwen dat in deze

• Vergadering van het bestuur van het KAV-verbond Brugge met rechtstaaand verbondssecretaris Philippine Vande Putte. (Foto KADOC, Leuven)

periode ervaren, is tot dusver moeilijk in te schatten. Twee belangrijke vaststellingen kunnen hieromtrent gedaan worden. Hoe lager het niveau waarop de vrouwen in het sociale werk geëngageerd waren, hoe meer de celibaatsvereiste gepaard ging met een dwingende normering van het doen en laten. Daarnaast hadden ongehuwde vrouwen af te rekenen met een groot aantal vooroordelen en stereotypen.

De onderwijzeressen en verpleegsters die vrijwillig in het sociale werk werden betrokken, kregen het beeld van de actieve religieuze als dwingend model voorgeschoteld. De houding van religieuze directies ten aanzien van het toenemend aantal vrouwelijke leken in het katholiek onderwijs versoepelde in de tussenoorlogse periode slechts zeer langzaam³⁷. De ongehuwde staat bleef in ieder geval een absolute voorwaarde voor een functie in het katholiek onderwijs. De onderwijscongregaties zagen er bovendien strikt op toe dat de lekenonderwijzeressen in hun school een grote gereserveerdheid inzake kleding en houding aan de dag legden. Een engagement in de Katholieke Actie werd gedoogd voor zover dat het parascolaire leven ten goede kwam. Overigens werden de Katholieke Actie en het sociaal werk meer als een soort concurrentie gezien voor de congregatie, omdat het vrouwen van de keuze voor een religieus apostolaat weerhield.

Maria Schouwenaars (1907-1995), die zelf een ongehuwde lekenonderwijzeres was, schreef in het *Vlaams Opvoedkundig Tijdschrift* diverse artikeltjes rond deze problematiek³⁸. Ze attendeerde lekenonderwijzeressen op het feit dat hun sociale activiteiten buiten de school aan diverse regels onderworpen waren. Ze mochten de werkzaamheden op de school op geen enkele wijze in het gedrang doen brengen³⁹. Van den Troost kan als een voorbeeld gelden van de talrijke vrouwen die de beklemmende schoolsfeer achter zich lieten om zich met het sociale werk in te laten. De normering van de lekenverpleegsters was in die periode zeker niet minder stringent. De lekenverpleegsters die in de jaren 1920 deelnamen aan de sociale studiedagen voor katholieke verpleegsters waren op de groepsfoto's vestimentair nauwelijks te onderscheiden van hun religieuze collegae.

De drie geportretteerde vrouwen behoorden tot de top van de sociale werksters. Ze hielden er een voor vrouwen vrij onconformistische levenswandel op na. In functie van hun werk maten ze zich een grote mate van vrijheid aan. Ze legden zich een hoog werkritme op, deden talrijke verplaatsingen alleen, leidden vergaderingen en namen het woord in het publiek. Die levenswandel stuitte, zeker in het begin, op weerstand

37 PAUL WYNANTS, "La collaboration entre laïcs et religieuses enseignantes (XIXe-XXe siècles)", in *Vie Consacrée*, 1988, p. 154-172.

38 AN HERMANS & PAULA INDIGNE, *Maria Schouwenaars : een bijzondere vrouw in de geschiedenis van de meisjesopvoeding*, Leuven, 1987.

39 C. VAN WAL, "De onderwijzeres en haar actie buiten de school", in *Vlaams Opvoedkundig Tijdschrift*, 1933-1934 (XV), p. 109-112.

• De Boerinnenjeugdbond van Lippelo richtte een vierdaagse korte leergang in onder leiding van opzienster Van den Troost. (Foto privé-bezit)

bij de ouders. Zowel Elsocht als Van den Troost maakten er melding van. Bovendien leefden deze vrouwen zelfstandig en werden dus niet opgeslorpt door de familie. Het engagement in het sociale werk leidde op dit niveau niet noodzakelijk tot een isolement. Zowel Hellemans als Elsocht maakten de overgang naar het politieke bedrijf. De combinatie van een leidende rol in de Katholieke Actie en in een politieke organisatie was wel uitgesloten. Zo kon de keuze voor de politiek andermaal een uitweg zijn voor die vrouwen, voor wie de grenzen van de katholieke vrouwenwereld iets te eng werden. Toen de ongehuwde Jeanne Vertonghen in 1946 aarzelde om de ‘levenstaak’ op te nemen van adjunct-algemeen secretaris van de CVP, werden haar bezwaren door de bemiddelende volksvertegenwoordiger gerelativeerd. De kans dat zij een man zou ontmoeten in de voorgestelde opdracht, was toch wel groter dan in de jeugdbeweging waar ze tot dan werkzaam was, werd nogal cru gesteld ⁴⁰.

De huwelijkskansen van Hellemans en Elsocht waren reeds mede door de oorlogsomstandigheden gehypotekeerd geweest. Dit was het lot van een hele generatie vrouwen na de Eerste Wereldoorlog. Vooral in Frankrijk, Duitsland en Groot-Brittannië waren

⁴⁰ Brief van 20.IV.1946 (Archief Jeanne Vertonghen (privé-bezit)).

de huwelijkskansen voor vrouwen ingevolge de massale verliezen tijdens de oorlog aanzienlijk afgenomen. In de Britse pers werd de schampere vraag gesteld wat met ‘een miljoen overtollige vrouwen’ zou moeten worden aangevangen, een uitlating waarop de Britse Vrijheidsbond verbolgen reageerde⁴¹. Ook in Vlaanderen werd op de situatie gereflecteerd. Het huwelijk werd onmiddellijk na de oorlog aan katholieke zijde niet als het algemene streefdoel voor vrouwen naar voor geschoven. Er werd veeleer gesproken van drie evenwaardige ‘levensstaten’ - gehuwd, ongehuwd of religieus - waarvoor men als vrouw kon kiezen. De dominicaan Juul Karel Janssens, verbonden aan Sociale Hogeschool voor Vrouwen beklemtoonde dat niet alleen het sacrament van het huwelijk maar ook de bijzondere waardering binnen de katholieke leer voor het celibaat tot een grotere waardering van de vrouw in West-Europa hadden bijgedragen. Dit was volgens de auteur één van de grote verdiensten van de katholieke Kerk tegen een cultuurhistorische achtergrond waarin altijd een lagere status aan ongehuwde en kinderloze vrouwen was toegekend⁴². Maar de auteur liet zich in zijn pogingen om ongehuwde vrouwen een moderner vrouwbeeld aan te meten, tot het model van het ‘geestelijk moederschap’ verleiden: “Gij nu die vrijwillig den maagdelijken staat behouden wilt, denkt niet dat gij eens staan zult voor een verouderd model. Helpster zijn en troosteres der mensheid, dat wordt dan uw rol, meer dan die van andere vrouwen. Zijt ge of wordt ge geen moeders, toch zult ge moeders zijn...”⁴³.

De capucijn Berthold Missiaen (1884-1932) hoogleraar aan de nieuw opgerichte Katholieke Hogeschool voor Vrouwen in Antwerpen stelde in 1920 in zijn boek *De levensbestemming der vrouw* dat het huwelijk als een algemene levenswet voor vrouwen uitvaardigen in strijd zou zijn met een erkenning van de vrouw als autonoom en zedelijk wezen. Er waren volgens de auteur wel degelijk andere legitieme redenen waarom vrouwen aan het huwelijk konden verzaken, dan een religieuze roeping: “Verder zijn er veele meisjes die niet trouwen omdat ze geen lust daartoe hebben, of die er aan verzaken uit nood of uit hoger belang. Wie zou durven beweren dat die vrouwen niet zouden mogen zoeken om door ontwikkeling tot een hooger beroep, behoorlijker hun bestaan te verzekeren, beter hun brood te verdienen”⁴⁴?

De beeldvorming van de populair gerichte Vlaams katholieke auteurs getuigde van minder begrip voor de groeiende sociale heterogeniteit van de groep alleenstaande vrouwen. Vooral diegenen die evolueerden in Vlaams-nationalistische richting pinden vrouwen vast op het eenvoudige feit dat ze niet gehuwd waren. Het heette dat de ene verzuurd was wegens het niet vinden van een huwelijkspartner, de andere in overdreven mate opgeslorpt werd door het geestelijke moederschap... De Dominicaan Laurentius

41 KADOC, *Fonds ASCSVW*, 164; *Het Vlaamsche Land*, 21.X.1922.

42 JANSSENS, *Handboek der vrouwenbeweging*, p. 7-8.

43 *Idem*, p. 25.

44 BERTHOLD MISSIAEN, *De levensbestemming der vrouw*, Aalst, 1920, p. 40; p. 120.

Callewaert (1886-1964)⁴⁵ schoof in 1921 in de ruim verspreide publicatie *De sterke vrouw van Vlaanderen* het ideaalbeeld van de gehuwde Vlaamse vrouw naar voor. Zijn uitlatingen over ongehuwde vrouwen waren bijzonder pijnlijk : de meerderheid der ongehuwde jonge vrouwen leidde volgens de auteur een besloten kamerleven. Ze lieten zich naar buiten alleen opmerken door hun vroomheid en bedillerigheid. Callewaert deed de lichamelijke en psychische klachten van ongehuwde vrouwen weinig eerbiedig af als “trouwziekte” en “luie en verveelde koorts”⁴⁶. Hij rekende de sociale werksters nog tot de “edelmoedige soort”. Toch vond de auteur het niet logisch dat ze hun dagen en nachten opofferden aan kinderen die “hen niet hun moeder noemen”...

IV. Besluit

De aparte uitbouw van de christelijke sociale vrouwenorganisaties fungeerde in de jaren 1920-1930 in Vlaanderen als een hefboom die een ruim sociaal werkgebied voor vrouwen opende. Voorlopig blijft het profiel van de Vlaamse sociale werksters diffuus en zelfs paradoxaal : de activiteit die deze vrouwen ontplooiden lijkt voort te bouwen op de traditie van de burgerlijke liefdadigheid, hun levenswijze en overtuiging vertoonden feministische trekjes, maar door hun totale overgave en hun ongehuwde staat leunden ze aan bij de actieve religieuzen; bovendien werd hen door de katholieke opinie het aureool van ‘geestelijke moederschap’ aangemeten. Sommige vrouwen stapten over van een vrijwillige sociale inzet naar een volwaardig sociaal ambt of een politiek engagement. Dit noopt ons tot de, voorlopige, conclusie dat de maatschappelijke rol die de sociale werksters als overgangsfiguren binnen de katholieke vrouwenwereld vervulden, tot dusver wellicht onderschat werd.

* RIA CHRISTENS (°1963), licentiaat in de Moderne Geschiedenis (KULeuven, 1986). Verrichtte onderzoek en publiceerde m.b.t. de hedendaagse sociale geschiedenis en de vrouwengeschiedenis (inz. meisjesonderwijs, katholieke vrouwenbeweging in Vlaanderen). Assistent dept. Geschiedenis KULeuven. Bereidt bij Prof. Leen Van Molle een proefschrift voor over *De paradigmawijziging van verschilddenken naar gelijkheidsdenken. Onderzoek naar de patronen van politieke en persoonlijke verandering in de katholieke vrouwenbeweging in Vlaanderen, 1920-1970.*

45 *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, I, Tielt, 1973, p. 271-272.

46 LAURENTIUS CALLEWAERT, *De sterke vrouw van Vlaanderen*, Gent, 1921, p. 184-189.